دتصوف څلورم مقام صبر:

صبر په اسلام کې عموماً او په ځانګړي توګه په اسلامي تصوف کې لوی مقام لري ځکه چې په قرآنکريم کې څو څو واري له صبر څخه يادونه شوي ده او په هغه يې امر کړی دی او ښه يې بللی لکه چې فرمايي: ((وصبرو ما صبرک الا با الله)) ژباړه: صبر وکړه او ستا صبر له خدای (ج) څخه پرته نور په هيڅ څيز نه دی.

يا داچې فرمايي: ((انما يوفي الصابرين اجرهم بغير حساب)) يعنې په رښتيا سره صبر کوونکو ته بې له دې چې محاسبه ورسره وشي پوره اجر او کامله ثواب ورکول کيږي.

ابي نصر سراج طوسي وايي چې ما په بصره کې له ابن سالم څخه دصبر په باب پوښتنه وکړه او هغه په ځواب کې راته وويل چې صبر په درې ډولو دی: متصبرين، صابرين او صبار.

متصبرين: هغه خلک دي چې کله د نفس په غوښتلو غالبيږي او د خدای پاک د رضا د پاره دنفس په خلاف کار کوي او کله داسې پيښيږي چې د نفس غوښتنې پرې زورورې وي او نه شي کولی چې دهغو په مقابل کې مقاومت او صبر وکړي.

صابرين: هغه کسان دي چې دخدای (ج) په لار کې خاص د خدای (ج) د پاره د ژوند تکليفونو ته اوږه لاندې کوي بې له جزعې فزعې (شور و فرياد)، تندارو، ژړا او واويلا څخه د خدای پاک امر ته غاړه ږدي او کوم شکايت نه کوي.

ذوالنون مصري کيسه کوي چې: ((يوه ورځ د يوه رنځور پوښتنې ته ولاړم، کله چې زه ورننوتم له ما سره يې په خبرو پيل وکړ او په دې منځ کې يې په ځګيروی وکړ نو ما ورته وويل: [هغه څوک چې وهلو ته يې طاقت ونکړي په محبت کې يې رښتياني نه دی.] دې رنځور راته وويل: ((هغه څوک چې له وهلو ټکولو څخه يې لذت او خوند وانه خلي په محبت او دوستۍ کې يې صادق او رېښتنی نه دی.))

صبار: هغه کسان دي چې دخدای (ج) په لاره کې دخدای (ج) دپاره دخدای پاک په مرسته او کومک صبر کوي او که چيرته دژوند ټول غمونه، دردونه، رنځونه او مصيبتونه ورته متوجه شي، دوي پرې پروا نه کوي، رنګ يې نه بدليږي او نه يې په اخلاقو روحياتو ښکاره او پټو خواصو کې کوم بدلون راځي.

د صبر دا مرحله شيلي په دې لاندينيو اشعارو کې داسې ښکاره کړې ده:

عبرات خططن في الخط سطرا — قد قرا ها من ليس يحسن يقرا

ان صوت المحب من الم الشوق   و خوف الفراق يورث ضرا
صابرالصبر فا ستغاث به الصبر   فصاح المحب باالصبر صبرا

ژباړه: او ښکو دې په مخ باندې داسې خط ولیکه دهغو چې لیک او لوست یې ښه نه وه زده هغو هم ولوستی شو.

دعاشق غږ او آواز د شوق له درده او د جدایی او بیلتون له ویرې دومره تُند او تیز دی چې د اذیت او ضرر سبب کیږي .

عاشق له خپل صبر سره مسابقه وکړه نو صبر دده له لا سه استغاثه (شکایت او فریاد) وکړ ، عاشق په صبر باندې غږ وکړ چې ای صبره !صبر وکړه !

دپورتنیو څرګندونو په نظر کې نیولو سره اروانباد **ګل پاچا** ((**الفت**)) د صبر مانا داسې کړی ده:

(۱)

ځینې وایي صبر غم کې نه ژړل دي   د اولا د په مرینه ږیره نه شکول دي
که صحیح معنی یې غواړې زما جانه   په سختیو کې د خپل ځان نه بایلل دي

(۲)

صابر نه دی که زحمت نه څوک ویریږي   یا هر شی ته لکه وو ړکی هوسیږي
بې صبري ده چې بې ځایه خوشحالي کړي   یاڅوک زیات له ضرورته خوشحالیږي (۱)

همدارنګه د روښاني دورې دیوان لرونکی ستر شاعر **دولت لوانی** دصبر په هکله داسې ویلي دي :

په قسمت خپل صبر شکر کړه راضي شه   پر کریم رحیم ستا نه شته بل غمخوار هیڅ (۲)

---

(۱) د استاد الفت کلیات ، ۲۶۹ مخ
(۲) د دولت لواني دیوان ، پښتو ټولنه ، ۴۳ مخ

همدارنګه دولت لوانی په یوه بل ځای کې د ناصبوره انسان په هکله داسې وایي :

ناصبور بې قناعته خوار ګدای وي
په دنیا که زیات توانګر وي له قارونه (۱)

خوشحال خان ختک هم د قرآنکریم او نبوي حدیثو په رڼا کې د صبر په هکله داسې ویلي دي :

صبر ډېر ښه دی عزیزه   په بلا ترهره څیزه
صبر ډېر ښه دی یارانو   مل دی خدای (ج) د صابرانو
هر سړی چې صبر کاندي   ظفر مومي وروسته وړاندي
خدای (ج) صابر دی صبر غواړی   څوک چې صبر کا پرې ویاړي
د فرخ مفتاح دی صبر   زړه پټهی دی صبرابر
چې باران په پټهي وسي   ترې ګلونه زرغونه سي
چې نم نه ورسي نر ځمکې   ځمکه نوني هم کاروکې
مرد په صبر مشکل وړه شي   چې صابروي دا هاله شي
چې پرې سل بلا را درومي   مرد به غم په کې نه مومي (۲)

رحمان بابا د دنیایي چارو څخه د ځینو خلکو دزړونو د نا صبری په هکله داسې ویلي دي :

په هیڅ حال کې دې قرار و صبر نه شي   لیونی کړې ډېر حرص ډېرې هوا
تمام عمر تراشنا تر عزیز پورې   یوې ګیلې ې مختورن کړې هم رسوا (۳)

---

(۱) دولت لواڼي دیوان ، پښتو ټولنه ، ٤ مخ
(۲) خوشحال کلیات ، دانش خپرندویه ټولنه ، ٦٠٨ مخ
(۳) رحمان بابا دیوان ، ٢٤ مخ

اوبیا په خپل تصوفي ذوق له خپل محبوب څخه صبر کول لیرې او نا شونې بولي :

صبر ستا په عشق کې دا خبره څه اوزه څوک   نه شته ددې چارې توان یو موي قدر ځما
ستا له محبته جاروا ته ځما دروغ دي   ولې خاورې نه شي په دا لار بشر ځما (۱)

بايزيد روښان هم په خيرالبيان کې د صبر په هکله داسې ويلي دي :
((نبي ويلي دي صلی الله عليه والسلام ، فرض مې کړی دی پر ادميان ، چې اندوه په صبر وجارباسي چې يې شو وشي زيان..... *يا ايها الذين امنوا استعينوا بالصبر والصلوة* (٢)
ای موءمنانو د خپل ژوند په کاروبار کې له صبر او لمانځه څخه مرسته وغواړئ

يادونه: ځينې خلک ادعا کوي چې د صبر حکم په ژوندانه کې ډېره غټه ناوړه اغيزه لري اوهغه دا چې مظلومو خلکو ته تسل ورکوي چې د ظالم په وړاندې ونه دريږي او دهغه د ظلم لاس ور لنډ نه کړي دوي تل دښولنيزو ناخوالو په وړاندې بې تفاوته وي او وايي : ((زمونږ دې صبر وي ، خدای(ج) دې پخپله ددې ظالمانو خونې خرابې کړي .))

ښايي دلته غلط فهمي ونه شي ، راځئ چې وپوښتو : دا مظلوم کسان څه ډول خلک دي ؟ اوله څه ډول ظالمانو سره يې سر شوی دی ؟ ايا دوي کولی شي او دا قدرت او وسه لري چې ددې ظالمانو ګوتې ورماتې کړي او که نه ؟
که چيرته دوي کولی شي چې د ظالمانو خولې په سوک ماتې کړي او په نتيجه کې خپل ځان دهغه له ظلم څخه وژغوري او دوي دا کار نه کوي او وايي چې زمونږ صبر دې په خدای پاک وي ، دا صبر ، صبر نه دی او په دې ډول صبر کولو خدای(ج) او خلکو ته مختورن دی ، دداسې صبر په وسيله يوازې دانه چې خدای پاک کوم ثواب نه ورکوي بلکې دهغه د قهر او عذاب وړ ګرځي.
نو صبر په اسلام کې ددې لپاره دی چې ژوند سړې ،تودې ،خوږې او ترخې لري ،

---

(١) د رحمان بابا ديوان ، ٢٤ مخ
(٢) بايزيد روښان ، خيرالبيان ، کابل چاپ ، ١٢١ مخ

انسان ته ښايي چې د ژوند په دې اړودوړ کې خپله پوهه او عقل له لاسه ورنه کړي او د تل لپاره خپله ښه اوحالت معتدله وساتي تر څو چې د افراط او تفريط په کندو کې د قدرت يا کمزوری په وختو کې ونه غورزيږي. صبرپه اسلام کې د روحي ماتې د مخنيوي لپاره ټاکل شوی او اسلام پرې امر کړی دی.

د تصوف پنځم مقام توکل

دنورو مقامونو په څير د توکل مقام هم پخپل ژوند کې په خدای (ج) باندې توکل په مسلمانانو کې عموماً او د صوفيانو په منځ کې په ځانګړي توګه ځای لري ځکه چې قرآنکريم فرمايي: ((*وعلى الله فليتوكل المتكلون*)) يعنې يوازې په خدای پاک باندې توکل کوونکي بايد توکل وکړي .

بل ځای بيا وايي: ((*ومن يتوكل على الله فهو حسبه*)) يعنې هغه څوک چې په خدای پاک توکل وکړي هغه يې بس دی.

ابونصر سراج طوسي وايي: چې توکل په دريو ډولو دی:

لومړی د عامو موءمنانو توکل :

هغه دا سې څرنګه چې ابوتراب نخشبي ويلي دي: ((توکل د خدای (ج) په بندګی کې د ځان لا هو کولو ، او د هغه تر ربوبيت پورې د ځان تړلو څخه عبارت دی چې انسان بايد د هغه د بخښنې او عطا په انتظار کې وي که چيرته څه ورکړي د هغه شکر باسي او که څه ورنکړي صبر کوي او په تقدير راضي کيږي.

ذوالنون مصري وايي: ((توکل د خپل نفس تدبير پريښودو او د خپل قدرت او طاقت څخه د بيخې وتو څخه عبارت دی.

دوهم د خاصانو توکل :

هغه لکه څنګه چې ابولعباس بن عطا وايي: ((هغه څوک چې په خدای (ج) باندې له هغه څخه پرته د بل څه لپاره توکل وکړي ، ده په خپل توکل کې په خدای پاک توکل نه دی کړی. څو پورې چې په خدای (ج) باندې توکل خپله د خدای پاک په مرسته او د خدای (ج) له پاره ونه کړي . چې يوازې په دې وخت کې دی ويلي شي چې په خدای (ج) توکل لري .

دريم د خاصوالخاصو توکل:

شيلي د دوی د توکل په هکله دا سې وايي: ((توکل دې ته وايي چې ته د خدای پاک په وړاندې ځان هيڅ وبولي او يوازينی موجود درته الله پاک ښکاره شي .)) چې دا مرحله بيخې د فنا مرحله ده او په دې وخت کې توکل کوونکی خپل شخصيت او هويت له لا سه ورکوي . (۱)

دتوکل په هکله له صوفیانو څخه عجیبې او غریبې کیسې پاتې دي ، مثلاً : ابوحمزه خراساني داسې کیسه کوي :

((یو کال دحج په لورې وخوځیدم په لاره تلم یو ناڅاپه په یوه څاه (کوهي) کې ولویدم زړه مې راته وویل چې چیغې کړم چې څوک راخبر شي ، بیا مې زړه کې وویل چې نه ، قسم په خدای چې هیچاته نارې نه کړم ، دا خبره مې لا په زړه کې وه چې ګورم دوه تنه دڅاه سر ته راغلل او یو بل ته یې وویل چې راځه ددې څاه سر پټ کړو چې څوک په کې ونه غورزیږي ، همغه و چې دروي ، لرګي او نور لوازم یې راوړل او د څاه سر یې پټ کړ ، په دې وخت کې مې بیا وغوښتل چې نارې کړم ، بیا مې وویل چې هغه چاته باید نارې کړم چې له دوی څخه تاته نژدې دی او غلی شوم کله چې یو ه شیبه تیره شو ه یو شی مې ولید چې د څاه سر یې خلاص کړ او کښته یې پښې راځوړندې کړې او آواز یې خوت نو زه یوه شوم چې ماته وایي چې لا س دې زما په پښو کې کلک کړه . په دې هکله رحمان بابا وایي:

توکل مې لاس پښې سره کړه په نکریزو چې په ځای یې کښینولی یم قرار

ما هم خپل لا سونه او منګولې پرې ښخې کړې او له څاه څخه یې راجګ کړم. (۲)

ستر شاعر خوشحال خان توکل داسې ستایي :

چې خبر په توکل دي	جز یې مه ګڼه چې کل دي
خپل کاروسپاره و خدای ته	سبب مه پریږده خپل رای ته
اعتماد یې په کرم کړه	مه په مال مه په درم کړه
که وکیل که وسیله و ي	که دې څه نوره هیله وي
که لښکر لري بې عده	مال و ملک لري بې حده
که دې توان د شجاعت وي	که تکیه کړې په . . . .
که سرې سبب کامیاب کا	کار مسبب الا سبا ب کا

که لری ته ډېر هنره توکل به وي ورسره

ته خپل کار وخدای ته پرېږده توکل کوه مه ریږده (۱)

دولت لوڼي هم دتوکل په اړه ویلي دي :

کم همت نادان په رزق پسې پریشان دی په رازق اعتماد نه کا بې یقین شه

د ازل په عهد واړه فرامــوش کـه د زړه حب یې په فرزند په اسپ وزین شه

انتقاد : له صوفیانو سره شریعت دتوکل دا معنی نه مني چې دژوند له اسبابو سره ضدیت ولري یعنې توکل دې ته نه وایي چې سړی دې بیخي د دنیا کارو بار پریږدي او په یوه ګوښه کې دې ژوند غوره کړي .

ځینې صوفیان دتوکل په حقیقت او مانا نه دي پوهیدلي ، ځکه که چیرته دوی د توکل په معنا پوره پوهیدلي وای هیڅ وخت به یې د دنیا له کاروبار سره ضد نه ښوده .

د توکل مانا داده چې د سړي زړه په یوه وکیل ډاډه وي ا و کلک باور پرې ولري خو دا داسې مانا نه ورکوي چې سړی د دنیا په کاروبار پسې ځان ونه ښوروي

یوه ورځ یو سړی پیغمبر (ص) ته راغی او خپله اوښه یې له مسجد څخه د باندې پرته له دې چې وې تړي خوشې کړه او دی مسجد ته ورننوت ، پیغمبر (ص) ترې پوښتنه وکړه هغه سړي ورته په ځواب کې وویل: چې خوشې مې کړه او په خدای(ج) مې توکل وکړ . پیغمبر (ص) ورته وفرمایل: ګونډه یې کړه او نور توکل وکړه . (۲)

په دې پورته خبرې کې دې ته اشاره ده چې انسان ته ښایي له خپلې وسې او کوښښ څخه وروسته بیا دکار په انجام کې په لوی خدا ی(ج) توکل وکړي ا و په دې هکله دهر رنګ سبب او وسیلې پسې وګرځي .

هغه څوک څه ارزښت لري چې دهغه په خیال د توکل شرط دادی چې ټول کارونه دې خدای(ج) ته پریښودل شي ، انسان باید کسب او کار ونه کړي ، دسبا ورځې غم ونه خوري ، له مار ، لړم ، زمري ، لیوه څخه سړی باید ونه تښتي ، که چیرته ناروغ کیږي درمل دې ونه خوري ، دا خبرې ټولې خطا دي او له شریعت څخه مخالفې دي .

که چیرته څوک خپل لاس ډوډۍ ته نه ور اوږدوي او خولې ته یې نه جګوي او وایي چې خدای(ج) دې ما له ډوډۍ پرته موړ کړي او په ما کې دې مړښت پیدا کړي یادې په خپله خوراک راپه خوله کړي

(۱) خوشحال کلیات ، دانش خپرندویه ټولنه ، ۶۱۱ مخ

(۲) تلبیس ابلیس ، بن جوزي ، دبیروت چاپ ، ۳۱۲ مخ

اویاداچې واده نه کوي او وایي چې خدای پاک دې بې له ښځې ماته ځوی راکړي او داسې ګمان کوي چې داتوکل دی ، حال داچې دا توکل نه دی بلکې حماقت دی . (۱)

دتصوف شپږم مقام قناعت

قناعت هم دتصوف او صوفیانو په منځ کې ډیر لوړ مقام او ارزښت لري. له پیغمبر (ص) څخه روایت دی :((قناعت داسې یوه خزانه ده چې پای نه لري .))

له ابوهريره (رض) څخه روايت دی چې پيغمبر (ص) ماته وويل: ((قناعت وکړه چې له ټولو څخه پرهيزګار او عابد شې ، خوشحاله ومسرور اوسه ، چې له ټولو څخه شکر کوونکی شې ، او هغه څه چې له ځان له پاره يې غواړې د نورو دپاره يې هم هيله کوه ، چې رښتيانی موءمن شې ، له ګاونډيانو سره ښه ګاونډيتوب کوه چې رښتينی مسلمان شې او ډېر مه خانده چې ډېره خندا زړه وژني .)) (٢)

ابوبکر مراغي وايي: هوښيار هغه څوک دی چې د دنيا دکارونو تدبير په قناعت سره وکړي .

له بايزيد څخه پوښتنه وشوه چې دا دومره لوړه درجه دې په څه ومونده ؟ هغه وويل: ((د دنيا اسباب مې راټول کړل او هغه مې د قناعت په رسۍ وتړل او دربښتيا او صداقت په منجنيق (   ) کې مې کېښودل او د نا هيلۍ سمندر ته مې ورګذار کړل او کرار کرار په ارامه شوم .))

ذوالنون مصري وايي: ((قناعت به دې د زماني له اهل څخه بې پروا او په ټولو به دې لوړ کړي .)) (٣)

---

(١) تحفة السالکين ، تحقيقات خواجه محمد پارسا ، د دهلي چاپ ، ١٢٧ ــ ١٢٨ مخ

(٢) همدغه اثر ، ٢٢٧ ــ ٢٢٨ مخ

(٣) ترجمه رساله قشيريه ، ابوالقاسم عبدالکريم قشيري ، تهران ، ٢٢٠ ــ ٢٢٢ مخ

رحمان بابا د قناعت په هکله داسې ويلي دي:

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم   په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
وهرچاته په خپل شکل ځرګنديږم   آئينې غوندې بې رويه بې ريا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی   پټ د درست جهان پاچا ظاهر ګدا يم
دغنچې په څير په سل ژبو خاموش يم   لکه بوي هسې په پټه خوله ګويا يم (١)

په همدې هکله بل ځای داسې وايي :

د قانع له قناعته صدقه شه　　هم درهم و هم دینار ددې دنیا (۲)

په بل ځای کې بیا داسې وایي:

په دنیا کې که څه کار دی خو د دین دی　　ددې کـا ر پـه کـنـنـده و افـریـن دی

چې تـقـوی او دیانـت یـې شـي پـه بـخـره　　دهـغـو دسعـادت سـتـوری قریـن دی
قناعت مې هسې خوند په خوله کې کېښود　　چې وچ ټوک مې په دهن کې انگبین دی (۳)

په بل ځای کې له خدای (ج) څخه سوال کوي او وایي:

خدایه ګنج و قناعت رحمان ته ورکړې　　چې بې ملکه بې حشمته دولتمند وي

---

(۱) درحمان بابا دیوان ، صبا خپرندویه ټولنه ، ۱۰۸ مخ

(۲) همدغه اثر ، ٦ مخ

(۳) همدغه اثر ، ۱٦۲ مخ

(٤) همدغه اثر ، ۲٤۳ مخ

بایزید روښان هم په خیرالبیان کې دقناعت په هکله داسې لیکلي دي : ((دما پـه ورکـړه دې قناعت کا ، تل دې لیري اوسي چې زیان وي د ایمان . . . . *یا موسی امن لم یصبر ببلا یي ولم یشکر بنعمای ومن لم یرض بقضای ولم تقنع بعطای فلیخرج عن تحت سمای فلیطلب رباً سوای ، ویلي دي سبحان .*)) (۱)

ژبـاړه: ای موسی ! څوک چې زما پـه ازمیښتونو صبر ونـه کـړي او زمـا دنعمتونـو درناوي ونه کړي او زما په قضا او قدر خوښ نه شي او زما پـه ورکـړه قناعت ونـه کـړي نو زما د آسمانونو لا ندې دې نه اوسي او ودې وځي او زما څخه پرته دې ځان له پاره دې بل خدا ی ولټوي .

دقناعت په هکله دولت لواني داسې ویلي دي:

که قانع یي له مخلوقه طمع مه کړه   بې رازق به تا هیڅوک نه که خبر

قناعت تل باقي ګنج د پیغمبر دی   دقانع په نظر ګنج د سیم و زر هیڅ (۲)

په یوه بل ځای کې وایي:

چې په زړه مې د یقین ډیوه شوه بـلـه   دمخلوق له دره شوه دخواست پښه شله

قانعان به هیڅ ساعت درزق غم نه خوري   چې ضامن یې قادر خدای دی عزوجله(۳)

همدارنګه میرزاخان انصاري دقناعت په هکله داسې وایي:

درنځور زړګي علاج یې قناعت دی   ده یې دا طمع پلیته ورباندې کښیښی (٤)

او بیا په یوه بل ځای کې وایي:

---

(۱) میاروښان ، خیرالبیان ، دکابل چاپ ، ۱۲۲ مخ

(۲) او (۳) ددولت لوني دیوان ، پښتو ټولنه کابل ، ۲۰۱ مخ

عجب ګنج مې قناعت دی   چې پریشان خاطر ارام کړم

حمیدبابا هم دقناعت په هکله له خدای (ج) څخه دارنګه غوښتنه کوي:

قـنـاعــت راتـه عطـا کـړی زمـا ربـه   ورک زما حرص و هوا کړی زما ربه

دا سرکښ نس مې سرکوزی کړي په صبر   راتـه ایـلـه دا بـلا کړی زما ربه

دم قـدم زـا سـیـده لـری پــه شـرعـه   له لـغـزشه مې نجا کړی زما ربه

په یوه ځای کې رحمان بابا قناعت ستایلي اودحرص غندنه یې په لاندې ډول کړې ده:

لوړه تنده نـه شته د قانع په قناعت کې   داکـیمیا کـه زده کا په خـرقـه کې امرا وي

هیچا سیر چشمي حاصله نه کړه په حرص کې   بلکه دقحطی په ملک که شاه وي هم ګدا وي

بــې خــس و خــاشــاکه د آتش بقا په څه وي   آه و فــریــاد دواړه پــه مــقدار د تــمنــا وي

په همدې ډول رحمان بابا څوځایه دقناعت څښتن بډای او توانګر بللی دی او داسې یې ویلي دي:

چې کیما دقناعت یې په لاس کښیوځي   که ګدا وي دقارون په څیر توانګر شي

چې توانګر دقناعت په خزانه شي   بل توانګر په جهان نه شته توانګر دی

همدغه مطلب دولت لواڼي په لاندې ډول بیان کړی دی ، او وایي:

چې قانع دقناعت ګنج که له لاسه   د دنیا اهل یې واړه خوشه چین شه

په لاندې بیت کې رحمان بابا قناعت له دین او حرص لـه دنیا سره تـشبه کړی دی او د دنیا طلب کوونکي یې بې وقوفان بللي دي :

واړه بې وقوف دي څوک چې دین په دنیا پلوري

ځـــار شـــه د هوا و هـوس خـیال تـر قـنـاعـتـه

خوشحال خان خټک هم په یوه شعر کې دنورو څیزونو په ترڅ کې قناعت ډیر غوره بللی دی ، وایي :

هغه څه دی روغ صورت دی   چې بهتر تر سلطنت دی

د دنــیا دولــت کــه ښــه دی   تر دولت نه ښه عزت دی

چــې ډېــر ښــه دی تــر توقیره   یو صفت بل صداقت دی

چــې سړی له غمه خلا ص کا   هـغـه څه دی قناعت دی

پــه طاعت کـه تـه لویي کړی   حبطه هغه طاعــت دی

چې فـایده لـري بې شمـاره   هغه څه دی مصلحت دی

پـه مـنـت چې ورکـول کـا   هـغـه کـلـه سخاوت دی

کـه دوزخ دی پـه دنـا کې   د ناپوه سره صحبت دی

خپل نـیت ښه لـره خوشحاله !

که څه ښه دی خو ښه نیت دی

دتصوف اووم مقام رضا

کله چې یوصوفي له توبې وروسته د ورع مقام ته راځي او هغه پخوي او بیا دزهد لا ره نیسي تر دې چې دزهد په مقام کې دژوند ټول کړاوونه زغمي او دهیڅ ځیز پروا نه کوي ، یوازې په خدای(ج) توکل کوي ا و توکل په مقام کې ځان پخوي ، وروسته بیا دژوند په ډگر کې په قوت لا یموت قناعت کوي تر دې چې په پای کې د خدای پاک دقضا اوتقدیر په مقابل کې خپلې انساني خدای وربښلی استعداد پرېږدي او د خدای (ج) په تقدیر باندې هر څه چې وي ، د زړه له کومې خوښ او راضي وي .

((د رضا په هکله د خراسانیانو او عراقیانو په منځ کې اختلا ف شته . خراسانیان وایي چې رضا د تصوف له مقاماتو څخه ده او د رضا واقعي حقیقت ا و رښیتنی مانا داده چې انسان دتوکل او په خدای باندې د باور ا و ډاډ وروستي پړاو ته رسیدلی وي نو له دې کبله رضا پـه خپله د انسان پـه وسه او تـوان کې ده ، دی کولي شي پـه خپل

نفس داسې حال رامنځته کړي چې دهغه په مرسته د طبیعت د ټولو پیښو په وړاندې خوشـــحاله او خنـــدان وي .   خـــو
عراقیان وایي چې رضا له مقاماتو څخه نه ده بلکې د احوالو له جملې څخه ده او انسان نه شي کولی چې هغه په خپل اختیار او کسب لاسته راوړي او په زړه کې داسې حالت رامنځته کړي چې دهغې په مرسته په هرې پیښې خوښ اوسي او په زړه کې یې کومه کرکه پیدا نه شي ، خو امکان لري چې دا دواړه مسلکونه سره پخلا شي او یو شان نظر ته سره ورسیږي او داسې وویل شي چې د خدای(ج) د رضا لومړۍ مرحله کیدای شي چې انسان په خپل کسب ا و اختیار حاصله کړي چې دا د مقاماتو له ډلې څخه وشمیرل شي خو د رضا وروستنی پړاو چې هلته انسان خپله کومه اراده او خوښه نه لري بلکې دده اراده د خدای پاک د ارادې بیخې تابع ګرځیدلی وي چې دا د احوالو له جملې څخه دی او د بنده په واک او اختیار کې نه دی .)) (۱)

ابوالقاسم عبدالکریم القشیري ، رساله قشیریه ، دتهران چاپ ، ۲۹۵ ـ ۲۹۶ مخونه

ابو نصر سراج طوسي د رضا مقام په دریو برخو ویشي ا و وایي : ((د رضا اهل درې ډلې دي :

لومړی: هغه خلک دي چې دناوړو پیښو په مقابل کې جزع و فزع ژګیروي او نالښت نه کوي بلکې د سختیو او تکلیفونو ، محرومیت په وړاندې په دې ډول ډاډه وي لکه څرنګه چې د راحت ،آرامتیا او ورکړې په وخت کې خوشحال او خوښ وي او له دې رضا څخه خوند اخلي ، او ویني یې .

دویم: هغه کسان دي چې هرڅه د خدای(ج) په رضا کې ګوري او خپله رضا یې بیخې له یاده وتلې وي او نه له هغې څخه کوم خوند اخلي نو دوی ته رنځ ، تکلیف ، کړاو ، ورکړه ، بخښنه ، د روزي پراخوالی ټول په یو لړ کې بریښي او کوم توپیر ورته نه لري او د دوی وروستنۍ هیله د خدای پاک د رضا حاصلول دي .

دریم: دریمه ډله هغه ده چې له دې څخه یې هم تیری کړی وي ، هغوی له خپلې خوښې او رضایت څخه خو تېر ، تېر دي حتی له دې څخه هم تېر دي چې خدای(ج)

دي له دوی څخه راضي شي ، بلکې دوی وايي چې مونږ په هغه څه خوښ يو چې زمونږ له موجوديت او منځته راتګ څخه تر مخه د خدای (ج) رضا او خوښه وه. نو دلته نه زمونږ رضا مطلب دی او نه دا چې خدای دې له مونږ څخه راضي شي ، بلکې مطلب دا دی چې څرنګه د خدای پاک خپله خوښه وي هغه زمونږ مقصد دی او بس. **جنيد** وايي: رضا دې ته وايي چې سړی له خپله واکه تير شي. **ذوالنون مصري** وايي: ((رضا دې ته وايي چې د تقدير په حکم د سړي زړه خوښ وي.)) (۱)

---

(۱) ابي نصر سراج الطوسي ، اللمع ، دمصر او بغداد چاپ ، ۸۰ ـ ۸۱ مخونه

رابعه بلخي وايي: ((رضا دې ته وايي چې انسان په محنت او سختيو داسې خوښ وي لکه څرنګه چې په ورکړه او نعمت خوښيږي.))

ذوالنون مصري وايي: ((رضا درې نښې لري:

۱ ـ دا چې انسان له خپل اختيار څخه په تقديرباندې له خبريدو نه مخکې لاس واخلي.

۲ ـ له قضا څخه وروسته کوم تريخوالی احساس نه کړي.

۳ ـ دا چې د محنت په وخت کې په شوق او ذوق کې وي.)) (۱)

رحمان بابا وايي:

کـه قـاصد يې د مقصود　　اواره کـړه زيـان او ســود
هرچې درشي ستا په مخ کې　　واړه وګـڼـه بـهـبـود
هرچې وي سيوا له خدايه　　واړه وګـڼـه نـابـود
رضـا پـاسله وقـضـا تـه　　مدام خوښ اوسه خوشنود

هـراسباب د ښـو د بـد و   مـهـيا دی هـم مـوجـود

ځوسپند نه شي په اور کې   نـه وي خونـد او بوی د عود (۲)

په يوه بل ځای کې د خدای پاک رضا ته ځان تسليمول د خوشحاليو د راتګ لامل

---

(۱) ابوالقاسم ، عبدالکريم ، رساله قشيريه ، د تهران چاپ ، ۲۹۹ مخ

(۲) رحمان بابا ، ديوان ، پښتو ټولنه ، ۱۳۵٦ هـ ش ، ٤٧ مخ

بولي ، او وايي:

هـر چـې خپله رضا پـاسلي و قضا تـه

که هر څو په ځان ناخوښ وي خوښ خرم شي

همدارنګه په يوه بل ځای کې وايي چې د رضا په وړاندې د پالبين (پال ليدونکي) پال هيڅ ګټه نه لري:

چې د خدای رضا شي پيښنه   رمـل پـاتـې د رمـال شـــي

همدغه مطلب يې په يوه غزله کې بيا داسې بيان کړی دی:

په هر څه چې د صاحب د زړه رضا شي   په بـنـده کـه نـــاروا دی هـم روا دی

خواه ناخواه که يې رضاوي او که نه وي   د قـسـمـت رسد رضـا او نارضــادی

ځـان جهـان سپارلـی بـويـه و هغه ته   چې يې حکم جاري شوي په هر چادی

د هرچا پـه لا س چې حکم حاکم ورکا   جـهـان واړه د هـغـه پـه مدعـا دی

چې مولا ورسره مل نه وي رحمانه

که لښکرې ورسره وي يک تنها دی (۱)

موشگاف او نازکخيال شاعر حميد بابا د خدای (ج) د رضا په اړه داسې ويلي دي:

که رضا دا ستا په سروپه مال مومم　　زر مې سازه دا سودا کړئ زما ربه

هرچې ستا، ستا درسول په کې مرضي وي　　هغه کار شغل زما کړئ زما ربه

---

(۱) همدغه اثر، ۱۸۲ مخ

چې دا ستا، ستا درسول ډېره مرضي وي　　هم هغه زما روزگار کړئ زما ربه

دپښتو ادب پوهاند او ستر شاعر خوشحال خان خټک رضا داسې ستايي:

رضا څه ده خوشنودي ده　　په کې ډېره بهبودي ده

چې قضا دربانده راشي　　په قضا دې رضا ستا شي

که دې سرځي که دې مال ځي　　په رضا د ذوالجلال ځي

که قضا وته تسليم شي　　په بلا کې به بې بيم شي

بختور هغه سړي دي　　چې د خدای په کړه راضي دي

رضي الله عنهم گوره　　په رضا کې ته ای وروره

په قضا که ستا رضا شي　　خدای به هم راضي له تا شي

دخدای حکم به نور نه شي

چې يې حکم هغه وشي (۱)

---

(۱) خوشحال کلیات ، دانش خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸٤ هش ، ٦۱۰ مخ

تصوفي احوال

دعرفان او تصوف دلویې لا رې سر ، دسالک او صوفي له خپلې ارادې څخه عبارت دی او هغه څوک چې غواړي دا لویه لار ووهي ، دی باید تر هر څه دمخه له ناوړو کړو وړو څخه لا س واخلي او په کلک عزم او ټینګه اراده دې ددې لا رې تګ ته ملا وتړي. له دې وروسته بیا هغه ته ښایي چې خپل نفس او روح د تصوف دنورو مقاماتو په ورسیدو تزکیه او سوچه کړي تر دې چې دخپل روح له فضا څخه له خدای پاک څخه پرته ټول شیان لرې کړي او دهغو مینه له زړه څخه وباسي او په پای کې خپلې ناوړې هیلې او غوښتنې (نفس اماره) د عقل ، وجدان او پوهې (نفس مطمئنه) تر اغیزې لاندې راولي او خپل روح او نفس د خدای پاک د پیژندنې لپاره د هندارې په څیر روڼ او صاف کړي .

هغه وخت چې دده اراده دنفس او روح دتصفیې په مرسته پخه شي او دده روح په عملي توګه دې مرحلې ته ورسیږي چې کله کله د الله(ج) له انوارو او پلوشو څخه خوند واخیستلی شي ، دلته ویلی شو چې دصوفي په زړه داحوالو دبهیر سریزه پیل شوه او همدغه پیښه د حال د پیدا ایښت ښبانه ده . (۱)

په عملي تصوف کې تر مقاماتو وروسته دا احوال را ځي : ۱ ـ د مراقبه یادزړه ځارنه ، ۲ ـ قرب یا خدای(ج) ته نږدیوالي ، ۳ ـ محبت ، ٤ ـ خوف او ویره ، ٥ ـ

هیله او رجا ، ٦ ـ شوق ، ٧ ـ ډاډ یا آنس ، ٨ ـ لیدنه یا مشاهده ، ٩ ـ باور او یقین .
ددې ټولو په سر کې د صوفي په زړه کې د خپل زړه څارنه او مراقبه پیدا کیږي.

(١) محمد تقي ، جعفري ، تفسیر ، نقد وتحلیل مثنوي ، د حیدرآباد چاپ ، ٦٣١ مخ

١ ـ دزړه مراقبت او څارنه :

صوفي په دې پوهیږي چې هغه احساسات او عاطفې او نور داسې شیان چې دده په زړه کې تیریږي هغه ټول دخدای په علم او ارادې دي نو له دې کبله د خپل زړه ټول خاطرات په نظر کې نیسي او له شریعت سره سم باید عمل وکړي . د زړه دڅارنې او مراقبې دپاره صوفیان په دریو ډلو ویشل شوي دي:

لومړی: هغه ډله چې د هغو په باب حسن بن علي دامغاني داسې ویلي دي: ((دا ډله صوفیان باور لري او پوهیږي چې د دوی په اسرارو باندې خدای (ج) خبر او په زړونو یې پوره پوهه لري.))

هغه څوک چې په دې ډول باور او عقیده لري هرومرو خپل زړه او خپلو کړو وړو ته په کلکه پاملرنه کوي.

دویم : ددې ډلې په هکله احمد بن عطا داسې وایي: ((ستاسې له ډلې څخه ډېر ښه مجاهده کوونکی هغه څوک دی چې د حق پاملرنه دحق په مرسته په داسې حال کې وکړي چې حق کې فاني او په خپلو ټولو کړو وړو کې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع وي .))

دریيم: دا هغه ډله ده چې هغوي له خدای پاک څخه هیله کوي چې د دوی کارونه په خپله خوښه څرنګه یې چې غوښتي وي سم او سمبال کړي ، دې ډلې صوفیانو بیخې له

خپلې ارادې ، واک او اختیار څخه لا س په سر کړی او ټوله پاملرنه یې د خدای پاک ارادې ته ده.)) (۱)

دا ډله صوفیان د خپل زړه د څارنې او خپلو کړو وړو ته د پاملرنې په هکله تر حده

---

(۱) ابي نصر طوسي ، اللمع ، دمصر یا بغداد چاپ ، ۱۹۶۰ ع کال ، ۸۲ـ۸۳ مخونه

تیر شوي تر دې چې هغوي خپل ځان ته ددې حق نه ورکوي چې حتی په خپل اختیار دې په زړونو کې څه تیر کړي په دې توګه یې ځان یو روحي جبر ته تسلیم کړی .

رحمان بابا د خدای پاک په یاد د زړه د روښانتیا په هکله داسې ویلي دي:

هغه زړه چې خدای روښان کا جام د جم شي

په دا جام ورښکاره تمام عالم شي

په آدم کې د حیوان خویونه هم شته

بیا یې هله آدم بوله چې آدم شي

چې خویونه د چارپایو په کې نه وي

سړیتوب په سړي هله مسلم شي

هر چې خپله رضا پاسلوي قضا ته

که هر څو په ځان ناخوښ وي خوښ خرم شي (۱)

په یوه بل ځای کې خدای پاک ته په خپل زړه کې د ځای ورکولو په بدله کې له خپل سر او مال څخه ځاریږي (تیریږي) او داسې وایي:

چې یې نقش په زړه خیال شي د آشنا　　صدقه یې سرومال شي د آشنا

خوشحالي زما د زړه به هغه دم وي　　چې آشنا په تیغ حلال شي د آشنا

خوشحالي زما د زړه به هغه دم وي　　په هردم چې زړه خوشحال شي د آشنا

(۱) رحمان بابا دیوان ، دپیښور چاپ ، ۹۱ مخ

زرغونه کانـدې دانه زما دعـیش   چې په زړه مې زرغون خیال شي دآشنا

درحمان نظر په هیڅا باندې نه دی

چې نظر یې په جمال شي د آشنا (۱)

په یوه بله غزله کې رحمان بابا خپل زړه د خدای (ج) پـه ذکـر (یـادولو) خوښ او خرم ثرګندوي او خپله حقیقي مینه داسې تمثیلوي:

زړه مې ستـا پـه فکـر ، ذکر ګلستـان دی   نن مې ستـا لـه غمه پـاڼه د خزان دی

ستـا لـه هجره پـه زړه هسې بهره مـند یم   چې په سترګو کې مې جوړ رود روان دی

ستـا کـتـو مې عـجب زخم پـه زړه وکـړو   چې هم وینې ترې بهیږي هم خندان دی

هسې رنګ مې د خپل زړه له وینو واخیست   چې ځان درست راته په شکل دجانان دی

بیا دخپل سوي زړه کیسه داسې کوي ، او وایي:

هغه زړه چې ستا دعشق په اور کباب دی

کـه مـرهـم وربانـدې کـیږدي د ډیر ثـواب دی

حـجـابـونـه لـه اغـیارو مـنـاسـب دي

دیـارانـو پـه یـاری کـې څـه حـجـاب دی

همدارنګه په یوه بل ځای کې وایي:

که مې زړه له غمه وچوي راته وایي   غم د هـجـر دغه مه ګڼه لا نور دی

(۱) رحمان بابا ديوان، دپېښور چاپ.

داجهان نه دچاخپل دی نه به يې خپل شي
چاپه خپله رضا پرېښوه چا په زور دی

ميرزاخان انصاري هم د خدا ی(ج) په ياد باندې د زړه د بسيا کيدو او روښانيدو په اړه داسې ويلي دي:

په هرزړه چې دآشنا دباد ګذرشي — په يقين له غيره خويه په حذرشي
د دانا زړګي عجيبه روښنايي ده — دآسمان د ځمکې مخ پرې منورشي
په تحقيق به ترکماله ورسيږي — چې په دالا رېږي دزړه په پښې ګذرشي

په يوه بل ځای کې بيا همدا ميرزا خان زړه د يوې کروندې سره تشبه کوي او په هغې کې د ښو خويونو او ناوړه اخلاقو استعداد ويني، وايي:

دغه زړه د سړي ځای دی د کرلې
پرې کرې ځينې سموم ځينې دوا

په يوه بل ځای کې يې داسې ويلي دي:

ستاکه ډار شي په وجود کې له مواسه — تل و زړه ته پهره دار شه له وسواسه
ملا دنفس په ميرخي وتړه استواره — په نرمی به سود يونه سې له خناسه

بيا داسې وايي:

چې په زړه باندې چراغ دعقل نه وي
د نادانو ناپوهي ده غوا

همدارنګه دايې هم په يوه ځای کې ويلي دي:

ددې روح لـه روښـنـايي خبـر نه شوی

ای !دزړه په غوږو کوڼ په سترګو کوره

په پورته ذکر شوو ټولو اشعارو کې د زړه بـيلا بيـل حالا تـو ته ثارنـه هغـې تـه پاملرنـه لـه ورايه څرګنديږي .

۲ ـ خدای (ج) ته د نزديوالي حال:

کله چې صـوفي خپـل زړه څاري او ډېره کلکه پاملرنه کوي چې لـه ناوړه کـار او نـاوړو هيلو څخه ځان وساتي او تل يې د خدای پـاک پـه لـوري هڅه وي ، تـرد ې چې هغـه لـه ټولو شيانو څخه ځان ته نږدې بولي او په دې بـاب د قرآنکـريم پـه دې آيـاتونو اسـتناد کو ي چې: ((*نحن اقرب اليه من حبل الوريد*)) يعنې زه هغه ((انسان)) تـه دهغـه لـه شارګ څخه ورنـژدې يم .

يا : ((*و نحن اقرب اليه منکم ولا کن لا تبصرون*)) يعنې زه هغه ((رنځور)) له تاسې څخه ډېر ورنـزدې يم خو تاسې مې نه وينی .

پـه تـصوف کې خدای (ج) تـه د نـزدې والـي مانـا دا ده چې دصوفي پـه زړه کې داسې نښانې او علا مې تيريږي او پيـداکيږي چې ورځ پـه ورځ دهغـه تلوسـه د خدای (ج) پـه لـوري زيـاتوي ، چې پـه نتيجـه کې تـل دخدای (ج) پـه يـادونو بسيا او د هغـه پالنـه او ستاينه يې بيخي خوی او خاصيت ګرځي ، او صـوفيان ددې حال لـه پلوه بيـا هم پـه درې ډلو ويشل شوي دي :

لـومړی: هغـه صـوفيان دي چې تـل د خدای (ج) پـه عبـادت مـشغول ، او خپـل ځانونـه دهغـه قـدرت او ارادې (شريعي ارادې) تـه پـه هر حـال سپاري او خدای پـاک ځـان تـه نـزدې بولـي .

دويم: هغه ډله صوفيان دي چې په هر څيز کې خدای (ج) ويني او له هغه څخه هيڅ شی دوی ته نزدې نه ښکاري .

عامربن قيس د دې ډلې په استازيتوب داسې وايي: ((هر څيز ته چې وګورم او نظر ورته کوم له هر څه نه ماته خدای پاک نزدې برېښي. (۱)

دريېم: له دې ډلې څخه يو تن يعقوب السوسي دا نزدې والی تمثيلوي او وايي:

((څو پورې چې صوفي د نژدېوالي احساس کوي، تر دې وختـه لا د قـرب درجې ته نه دی رسيدلی مګر هغه وخت چې په ده کې د خدای پاک د نژدېکت په واسطه له هغه څخه د قرب او نژدېوالي خاطره محوه شي او له ياده يې ووځي. نو کله چې د هغه څخه د خدای (ج) د نژدېوالي احساس محوه ، او ټول د هغه د نژدېوالي له امله په هغه بسيا او مشغول شي ، يوازې دې ته رښتيانی قرب او نزديتوب وايي.)) (۲)

له ((رويم)) څخه پوښتنه وشوه چې د خدای (ج) د قرب مانا څه ده؟ هغه وويل: ((دژوند ټول موانع او عوارض له خپلې مخې لرې کول ، د خدای (ج) د نـژديوالي مانا ده .)) (۳)

عبدالقادر جيلاني (غوث الاعظم) د خدای (ج) د قرب په هکله داسې وايي:

((ته به له دوو حالتونو خالي نه يې ، يا دا چې د خدای (ج) څخه به لرې يې او يا به ورنژدې ، که چيرته له خدای (ج) څخه لرې يې نو د څه لپاره ناست يې او څنګه د دې

---

(۱) ابي نصر طوسي ، اللمع ، د مصرا و بغداد چاپ ، ۸۷ مخ

(۲) همدغه اثر ، ۸۴ ـ ۸۵ مخونه

(۳) دخواجه محمد پارسا تحقيقات ، تحفة السالکين ، د دهلي چاپ ، ۲۴۷ مخ

لوېې نصيبې په ګټلو کې لټې کوي او په دې نعمت پسې نه ګرځې ، ژر شه جګ شه دهغه په خوا په دوو وزرونو وروالوزه ، يو وزر د دنيادلذتونو له پرېښودلو څخه عبارت دی ، حرام او حلا ل ټول پرېږده او خوب ، راحت ، کرار تيا (استراحت) په ځان ودروه . او بل وزر له دې څخه عبارت دی چې په ځان باندې تکليفونه ، کړاوونه ، سختې او ربړونه راوله او ډېرو مشکلاتو ، رياضت او زحمت ته اوږه ورکړه ،له خلکو ځان ګوښه او له خپلو هيلو او ارادې څخه که د دنيا په باب وي او که د اخرت ، ځان خلا ص کړه تر څو حق ته ورسيږې او وکولې شې چې هغه ته ورنژدې شې ، په دې وخت کې هر څه چې غواړې او هر رنګه (شرعي) هيلې چې لرې ټولې به پوره او يو برابر شي او لوې کرامت به دې په برخه شي .)) (۱)

رحمان بابا د خدای پاک قرب او نږدېوالي ته داسې تلوسه لري ، وايي:

کـه مـې وشـي لـه دلـبره مـلا قـات پابه نه څم له دې دره پـه حيات

پس له دې مې دې استوګنه خدای نصيب کا په دادر کې که حيات وي که ممات

ښايي دا که زه خپل يار وته سجده کړم هغه يار زما قبله دی د حيات (۲)

په بل ځای کې د خدای (ج) د وصال دا رنګه ستاينه کوي:

زه بلبل ستا دوصال يم بوستان څه دی ستا دوصل په نسبت ګلستان څه دی

چې اشنا شي ستا له دره له ديواره انتظار يې په روضه د رضوان څه دی

چې روزي يې شهادت شي ستا له تيغه احتياج يې په چشمه د حيوان څه دی (۳)

---

(۱) عبدالقادر ، جيلا ني ، فتوح الغيب ، د نوالکشور چاپ ، ۱۷۹ ــ ۱۸۰ مخونه

(۲) رحمان بابا ، ديوان ، پښتو ټولنه ، ۱۳۵۶ هـ ، ش ، ۴۱ مخ

(۳) همدغه اثر ، ۲۰۲ مخ

همدارنګه روښاني شاعر ارزاني هم د قربت په هکله داسې ويلي دي:

قـربـت يې نـزديـکـي ده   په وصلت کې لا دويي ده

په وحدت کې دويي نه شته   سـکونـت کل نيک خويي ده (۱)

او په يو بل ځای کې بيا وايي:

تر معرفت يې لوی قربت دی   دا قـربـت پـه ډېر غـربت دی

لـه خـپـل ربـه بـه اشـنـا شـي   چې اشنا په خپل قربت دی

بل روښاني شاعر دولت لواڼی هم د قربت په هکله داسې ويلي دي:

دقـربت ذکر مقـام د سـامعان دی   پوهيده پـه تسبيحات او اوازونه

بې مثلي عجب اواز په زيرو بم کا   دا افکار لکه سرود اشيا تارونه

نوميالی روښاني شاعر ميرزاخان انصاري د وروستي ډلې صوفيانو قربت په يو لنډ بيت کې داسې بيانوي:

زه وتاوته نزدې يم   بيا له تا په تا مستور (۲)

---

(۱) عبدالحی، حبيبي، دپښتو ادبياتو تاريخ، پښتو ټولنه، ۱۳۴۲ هـ ش، ۳۴۰ ــ ۳۴۹ مخونه

(۲) ميرزاخان انصاري، ديوان، دپيښور چاپ، ۲۵۰ مخ

۳ـ د محبت حال:

کله چې صوفي خپل زړه تر سختې څارنې لا ندې ونیسي او تر ټولو شیانو څخه ورته خدای پاک نژدې ښکاري او د هغه جلا ل ، عظمت ، قدرت ، علم مهر او ترحم ته ځیر شي ، له یوې خوا د هغه په زړه کې ویره او له بلې خوا یې له خدای پاک سره مینه او محبت پیدا کیږي.

د محبت په هکله په قرانکریم کې ډېر آیتونه او همدا رنګه په دې اړه ډېر نبوي احادیث شته ، مثلاً : ((فسوف یاءتی الله بقوم یحبهم و یحبونهم)) یعنې ژر دی چې الله پاک به داسې قوم رامنځته کړي چې دی به محبت ورسره لري او هغوی به له ده سره محبت لري.

یادا چې : ((قل ان کنتم تحبون الله فاتبعو ني یحببکم الله.)) یعنې ورته ووایه ! (ای پیغمبره) که تاسې له خدای (ج) سره مینه او محبت لرئ زما پیروي وکړئ ، چې خدای مینه او محبت درسره وکړي.

یا دا چې: ((یحبونهم کحب الله والذین امنو ا اشد حباً الله.)) یعنې (کافران) له خپلو بتانو سره داسې مینه لکه له خدای (ج) سره او هغه کسان چې موءمنان او باور لرونکي دي له خدای (ج) سره زیاته مینه او محبت لري .

په لومړي آیت کې یې خپل محبت تر مخه ذکر کړ او په دوهم کې یې د دوی محبت اول راوړ او په دریم کې یې یوازې د دوی (انسانانو) محبت څخه یادونه وکړه.

د ابي نصر طوسي له نظره صوفیان بیاهم په دریو ډلو ویشل شوي دي:

۱ـ د لومړنیو مراحلو مریدان او حتی د عامو خلکو ډله:

هغه دا چې له هغوي سره د خدای پاک د ښیګڼو او مهربانیو په مقابل کې مینه او محبت پیدا کیږي .

سمنون ددې خلکو د مینې او محبت د رښتیا والي نښانه داسې بیانوي :((د تل لپاره باید دا مینه وپایي او یادونه یې وکړي ځکه څوک چې له کوم شي سره محبت لري ، هغه بیا زیات او ډېر یادوي .))

۲ ـ دویمه ډله: داچې کله دا ډله د الله تعالی استغنا ، جلا ل و عظمت ، علم او قدرت ته ځیر شي هغه ته په خپله خوښه ځان سپاري او په مقابل کې یې مینه او محبت پیدا کیږي ، چې دا درښتینو او محققینو محبت دی.

ابراهیم خواص څخه ددې ډلې پوښتنه وشو ه ، هغې داسې وویل:((محبت د خپلې ارادې محوه کول ، او دخپلو شخصي صفتونو سوزول دي.))

۳ ـ دریمه ډله: دهغو عارفانو ډله ده چې دوی دخدای (ج) په قدیم محبت باندې چې هیڅ تمه په کې نه وه او پکې نه شته ، پوهیدلي دي ، له دې کبله دوی هم له هغه سره بې له کومې تمې مینه او محبت کوي.

ذوالنون مصري څخه پوښتنه وشوه ، چې له خدای پاک سره سوچه او خالصه مینه کومه ده ؟ هغه وویل: له خدای (ج) سره سوچه او خالصه مینه دا ده چې مینه نور بیخې له زړه او اندامو څخه ووځي ، تر دې چې په هغه کې هیڅ پاتې نه شي ، او د خدای (ج) په خوښې د خدای د پاره کار کوي. یوازې همدغسې انسان د خدای (ج) رښتینی مین دی.

له دې خبرې څخه دهغه مطلب دادی چې له خدای پاک سره د تعلقاتو په منځ کې باید هیڅ کوم مادي غرض نه وي او نه جسدي ګټه ، او د هغه اړیکې باید د روحي پاکۍ او تزکیې په غرض استخدام شي.

دمحبت په هکله له جنید څخه پوښتنه وشوه ، هغه داسې وویل:((محبت دې ته وایي چې په محبت کې دمحبوب صفتونه او خویونه پریوزي.)) (۱)

---

(۱) ابي نصر طوسي ، اللمع ، دمصر او بغداد چاپ ، ۸۶ ، ۸۷ ، ۸۸ مخونه

مولانا جلا الدین بلخي وايي: په ادمي کې عشق ، لټه ، یو تلوسه ، غوښتنه او یوه تقاضا شته دهغه په خټه کې مینه ایښودل شوي ، که سل زره عالمه دده مال او ملک

شي ، بيا هم نه اراميږي ، انسان په هر کار او پيشه ، صنعت او د علم ، پوهې په زده کړې کې زيار باسي او د منصب د لاسته راوړلو په کار کې هلې ځلې کوي او هيڅ نه کراريږي ، ځکه هغه څه چې هغه يې غواړي ، او لا لهانده ورپسې ګرځي ، لاس ته نه ورځي ، او زړه يوازې په خپل معشوق او محبوب اراميږي ځکه هغه ته دل آرام وايي (۱).

د خدای پاک د مينې په باب په پښتو ادب کې د شيخ متي شعرونه (چې هغه د ۶۲۳ څخه تر ۶۸۸ هـ کلونو پورې ژوند کاوه) د يادونې وړ دي ، دې پياوړي عارف د ((خدای مينه)) په نامه يو کتاب هم ليکلی دی چې دبيلګې په ډول دده دا لاندې شعرونه رانقلوو . دا شعرونه د تصوف په مغز ځرخي او ډېرو ژورو مسايلو ته اشاره کوي او په ځانګړې توګه د خدای (ج) له مينې څخه يادونه کوي :

په لوی سهار په نيمو شپو کې په لو يو غرو هم په دښتو کې

ياد وير ژلو په شپيلو کې په غاړه ږغ او په شپيلکو کې

دا ستا دمينې ننداري دي ټول ستا دياد ناري سورې دي

د بر بڼ خواته په خندا دی جنډی زرغون که په بيديادی

دا ټول اغيز دمينې ستا دی ترنک چې خړ دی په ژړا دی

ټوله ښکلا ده ستا له لاسه

ای ! دپاسوالو پاسه پاسه

---

(۱) مولانا جلا الدين بلخي ، فيه مافيه ، اعظم ګړی معارف مطبعه ، ۶۹ـ ۷۰ مخ

يا د سپوږمیه تندی ورين دی که لمر روښانه مخ يې سپين دی

لکه هنداره مخ د سين دی که غر دی ښکلی پرتمين دی

ستا دښکلا دا پلوشه ده

دا یې یو سپکه ننداره ده

دلته لوی غرونه زرغونیږي　　د ژوند ورمې پکې چلیږي

بوراوې شاوخوا کریږي　　سترګې لیدو ته یې هیښیږي

لو یه خاونده تولـه ته یې

تل دنړۍ په ښکلیده یې

خاونده ښکلی ستا جمال دی　　ښکاره یې لور په لور کمال دی

که ورځ که شپه که پیړۍ کال دی　　ستاد قدرت کمکۍ مثال دی

ستا دلورونو یوه رڼا ده

دلته چې جوړه تماشاده

زړه مې دا ستا دمینې کور دی　　سوی د عشق په سوزند اور دی

رپ یې وتاته ستا په لور دی　　بې له دې هیڅ دی ورک یې پلور دی

ستا دجمال په لیدو ښاد دی

که نه وي دغه نور برباد دی (۱)

---

(۱) عبدالحي ، حبیبي ، پښتوادبیاتو تاریخ ، دوهم ټوک ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۴۲ هـ کال ، ۱۶۶ مخ

رحمان بابا په خپل تصوفي ذوق د الله پاک د مینې په هکله داسې وایي:

په هر زړه چې دیار مینه شي غالبه　　بله مینه یې هیڅ نه وي مناسبه

نوري واړه مرتبې به ورته هیڅ شي　　که خبر شي څوک له هسې مراتبه

لیاقت یې هر وګړي څخه نه شته   عاشقي یوه پایه ده عجایبه (۱)

په دې څو بیتونو کې رحمان بابا د خدای (ج) مینه له بل هر څیز څخه غوره ګڼي او د مینې د حال مرتبه له بلې هرې مرتبې څخه لوړه بولي ، خو دده له نظره په دې خبرې یوازې هغه کسان پوهیږي چې د مینې د حال له مرتبې څخه خبر وي ، او هر څوک هم دې مرتبې ته د رسیدلو وړ نه بولي ، او د مینې او عشق او هغه هم حقیقي عشق هڅه او دعوه دده له نظره د هر چا کار نه دی.

رحمان بابا د نورو صوفیانو په څیر د خدای د مینې د حال ، حاصلولو په صورت کې له نور هر څه څخه لاس اخلي او د هغو محبت او مینه له زړه څخه باسي او د خدای پاک د مینې د دعوی په صورت کې له نورو څیزونو سره مینه رواء نه بولي ، لکه چې وایي :

که زما مینه په تا ده خطا نه ده   که بې تا ده ناروا ده رواء نه ده

څوک چې بې د تا له مخه بل ته ګوري   آینه یې نا صفا ده صفا نه ده

هغه تیر شو چې مې مینه په غلا غلا کړه   اوس په درست جهان رسوا ده په غلا نه ده

معشوقه که د خپل سر په بها مومې

و رحمان وته ویړیا ده بها نه ده

---

(۱) او (۲) رحمان بابا ، دیوان ، مرتب محمد عارف ، غروال ، پښتو ټولنه ، ۱۳۵ هـ ش کال ، ۱۳۱ ، ۱۴۰ مخونه

د خدای (ج) د مینې په هکله رحمان بابا ډېر شعرونه لري چې هغه کله ښکاره د حقیقي عشق په بڼه او کله کله یې د مجازي عشق او مینې په څیره تمثیل کړي دي.

همدارنګه میرزا خان انصاري د خدای (ج) د مینې په هکله داسې ویلي دي:

زه څرګند د محبت په ښه بنیاد یم   له نیستیه هم په دا هستی آباد یم

په ازل مې دا اقرار په ژبه وکړ   تر ابده وفادار په خپل میعاد یم (۱)

په دې شعر کې میرزا خان انصاري دا په ګوته کړې چې دخدای پاک مینه او محبت دانسان په خټه کې اخښل شوی او همدارنګه دانسان پیدا ایښت دده له نظره دمینې او محبت په غرض و .

نوداچې دانسان په خټه اوفطرت کې لا له همغه پخوا څخه لکه چې مخکې جلا الدین بلخي وویل ، دخدای (ج) مینه ایښودل شوی ، میرزا خان انصاري تر ابده پورې په همدې مینې باندې د وفا او پاتې کیدو وعده ورکوي ، ځکه چې دی په همدغه مینه موجود دی او په همدغه مینه پایي :

دبلبل چې آشنایي شوه له سمنه ددې ګل په مینه راغی له چمنه
دا تمام صورت دزړه په رضا درومي او د زړه سفر دسترګو له روزنه (۲)

---

(۱) میرزاخان ، انصاري ، دیوان ، دپیښور چاپ ، ۱۵۸ مخ

(۲) همدغه اثر ، ۱٦٤ مخ

٤ ـ دوېرې او خوف حال:

دمخه مو وویل چې د خدای (ج) دنزدېوالي له حال څخه دصوفي په زړه کې یا مینه او محبت په ډېر پیاوړي توګه ښکاره کیږي ، او یا دهغه په زړه کې د خدای (ج) له هیبت او عظمت څخه ویره او ډار غلبه کوي ، که چیرته یو صوفي د د خدای پاک ته دنزدېوالي په حال کې چې دده له زړه څخه د ((غیب)) پردې پورته شوي دي ، دهغه عظمت او جلا ل ته په ځیر شي په دې وخت کې هرومرو دده په زړه کې دخدای پاک څخه ویره پیدا کیږي

، او که چیرته هغه دقرب په حال کې د خدای (ج) احسان او مهربانیو ته نظر وکړي په دې وخت کې د هغه په زړه باندې د خدای (ج) مینه او محبت غلبه کوي.

صوفیان ددې له مخې هم په دریو ډلو ویشل شوي دي:

۱ ـ هغه چې یوازې دخدای پاک له حساب او پوښتنې څخه ویره لري.

۲ ـ هغه چې دخدای پاک له جلال او عظمت څخه ویره لري.

۳ ـ هغه چې له خدای (ج) څخه پرته نور له هیڅ څیز او هیچا څخه ویره او ډار نه لري. (۱)

له خدای تعالی څخه ویره او ډار د څرنګوالي او کیفیت له مخې هم په درې ډوله ده:

الف ـ زیاته ویره: زیاته ویره هغه ده چې سړی د ناهیلۍ او یاءس درجې ته ورسوي او درنځ او حتی مړینې سبب ګرځي، چې دا رنګه ویره رواء نه ده.

ب ـ لږه ویره: لږه او کمه ویره هغه ده چې سړی له ناوړه کارونو څخه نه شي ایسارولي چې دا هم دومره په درد نه خوري.

---

(۱) ابي نصر طوسي، اللمع، دمصر او بغداد چاپ، ۸۹ مخ

ج ـ منځنې یا معتدله ویره: معتدل ډار او ویره هغه ده چې سړی له ناوړو کارونو څخه ایساروي، ښو کړو وړو ته یې تشویق او وهڅوي. دا رنګه ویره دعلم او پوهې نتیجه وي. (۱)

<u>دویرې او خوف دحال په هکله دصوفیانو خبرې:</u>

ابوعمر دمشقي وایي: کله چې یو څوک له خپل دښمن څخه زیات دخپل نفس له شر څخه ویریده، هغه دویرې څښتن بللی شو.

احمد وايي: له خداى پاک څخه چې هر څوک ويريږي هغه داسې وي چې نور ټول هغه شيان چې له هغو څخه ويره او ډار موجود وي ، له ده څخه وويريږي . يعنې هغه څوک چې په رښتيا له خداى څخه ويره لري ، بايد دومره هيبت ولري چې نور ټول ډارونکي او ويرونکي شيان له ده څخه ويره او ډار وکړي ، لکه څنګه چې وايي: ((من خاف الله يخافه كل شىء)) يعنې څوک چې له الله(ج) څخه ويريږي ، له هغه څخه ټول شيان ويريږي . (۲)

دخوف او ويرې نښانې په اوو شيانو کې ليدل کيږي:

۱ ـ په ژبه کې: هغه څوک چې له خداى(ج) څخه ويريږي خپله ژبه له دروا غو ، غيبت ، غمازي ، چغلي ، تهمت کولو ، او تور څخه ايساروي.

۲ ـ په زړه کې: څوک چې له خداى(ج) څخه ويريږي له خپل زړه څخه کينه ، رخه ، عداوت ، حسد او داسې نور نفسي رنځونه باسي .

---

(۱) دخواجه محمد پارسا تحقيقات ، تحفة السالكين ، د دهلي چاپ ، ۲۳۸ مخ

(۲) ابو ابراهيم بن اسماعيل بخاري ، شرح تعرف ، نولكشور لكنهو ، ۱۲۸ مخ

۳ ـ په نظر او کتلو کې: څوک چې له خداى(ج) څخه ويره او حيا لري د حرامو په لورې نظر نه کوي .

٤ ـ په خوراک کې: هغه څوک چې له خداى(ج) څخه ډار لري ، د حرامو له خوړلو څخه ځان ساتي .

٥ ـ په لا سو کې: څوک چې له خداى پاک څخه ويريږي ، خپل لا سونه د حرامو لور ته نه اوږدوي بلکې تل په هغو باندې داسې کارونه کوي چې په هغو کې د خداى(ج) رضا وي.

٦ـ په پښتو کې: همدارنګه له خدایه ویریدونکي کس ، داسې یو ځای ته نه ځي ، چې هلته په ورتګ الله پاک ناراض او خپه کیږي .

۷ـ په طاعت او عبادت کې: هغه څوک چې له خدای پاک څخه ویره لري ، طاعت او عبادت یې خاص دهغه له پاره وي او په هغه کې ریا او منافقت نه کوي .(۱)

رحمان بابا دهغه دنیا پرست انسان په هکله چې له خدای پاک څخه یې هیڅ ویره او حیا نه وي ، داسې وایي:

حق باطل کا ، باطل حق کل   په سبب د روی ریا
نه یې ویره وي له خدایه   نه یې شرم نه حیا
د یوې ګیډې د پاره   هزار خوني کا بیدیا
همیشه یې له ستمه   خلقه وي په غوغا (۲)

---

(۱) امام غزالي ، مکاشفة القلوب ، د مصر چاپ ، ۱۳۲۳ هـ ، ۸ مخ

(۲) رحمان بابا ، دیوان ، دڅېړنیار محمد عارف غروال په اهتمام ، پښتو ټولنه ، ۱۳۵٦ کال ، ۷ مخ

۵ـ دهیلې او رجا حال:

خدای پاک ته هیله درلودل او هغه ته امید کول ، له څخه د ویریدو سره لازم دي ، ځکه پخوا وویل شول چې د خدای(ج) څخه د ویریدو مانا دا نه ده چې سړی دې ناهیلي وي ، بلکې د تل لپاره ښایي چې د هغه مهربانیو ته هیله من وي .

په دې هکله مولانا جلا الدین بلخي داسې ویلي دي:

((یو چا له ما څخه پوښتنه وکړه چې هیله او رجاء خو په خپل ذات کې ښه شی دی ، دا وېره د څه لپاره ده؟ ، ما وویل: ته ماته وېره له هیلې پرته او هیله له وېرې غیر راوښیه ! ، دا دواړه په خپلو کې سره نه بیلیږي نو له یو بل څخه پرته نه لیدل کیږي ،

دمثال په توګه یو سړی غنم کري ، هیله لري چې هغه شنه شي ، خو په عین وخت کې دا ویره هم ورسره وي چې کوم مانع او آفت ورپیښ نه شي ، نو معلومه شوه چې رجاء او هیله له ویرې پرته نه وي ،او برعکس ویره هم له هیلې پرته نه پیدا کیږي .))(١)

الله تعالی ته د هیلې او رجاء په هکله په قرآنکریم کې ډېر آیتونه شته ،د مثال په توګه :

((*یرجون رحمة ویخافون عذابه*)) یعنې د خدای پاک د رحمت هیله ولرئ او له عذاب څخه یې وویریږئ .

یا داچې وایي :((*فمن کان یرجو القاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً*)) یعنې که چیرته څوک له خپل پالونکي خدای سره د ملاقي کیدو او مخامخ کیدو هیله لري ، نو هغه ته لازمه ده چې ښه او صالح عملونه او کارونه وکړي .

زمونږ ستر پیغمبر حضرت محمد (ص) ویلي دي: ((که چیرته د موء من ویره او هیله سره وتلل شي نو هرومرو به دواړه سره برابر وخیژي .))

---

(١) جلا الدین بلخي ، فیه ما فیه ، داعظم ګړی معارف مطبعه ، ١٩٢٨ ع کال ، ٨٣ مخ

د پورته وینا له مخې څرګنده شوه چې دا ((حال)) د صوفیانو په منځ کې ډېر اهمیت لري ځکه یو صوفي هم داسې ویلي دي: ((ویره او هیله د ((عمل)) او کړو وړو دوه وزرونه دي چې له هغو پرته به هیڅوک وانه لوزي .)) (١)

ستر صوفي شاعر رحمان بابا له خدای پاک څخه داسې هیله کوي:

خدایه !مه کړه نا امید هغه وګړی چې امید یې وي د ستا په کرم کړی

ستا له رحمه به زه ولې نا امید کړم چې دې ځان دی د رحیم په نوم نوموړی

دا نیمګړی سړی ننګ هم له خپل نام کا ته خو خدای یې چې په هیڅ نه یې نیمګړی

چې بې تا یې په زړه بله هوا ګرځي تر مقصوده به ونه رسي وګړی

هر چې ستا په لار قدم د راستی کیږدي

که یې زیان و ي زه رحمان یې پوروړی (٢)

همدارنګه میرزا خان انصاري هم په دې باب ویلي دي:

دمخلص بنده همیش پر ځښتن ناز دی　　پر ځښتــن باندې مخلص بنده ایاز دی

که خطا یـې د سرې پـه بـخره کـیـښوه　　تـر قیامته پورې ور د توبې وازدی

زه چې هسې پـه امـید پـه ویـره اوسـم　　په دا کور کې راسره بد خواه غماز دی

پـه هر هر زمان مې ویره شي له موجه　　د امید لا س مې نیولی په آب باز دی (۳)

---

(۱) ابي نصر سراج طوسي ، اللمع ، دمصر او بغداد چاپ ، ۱۳۸۰ هق ، ۹۱ مخ

(۲) رحمان بابا ، دیوان ، دمحمد عارف غروال په اهتمام ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ هش ، ۲۱۹ مخ

(۳) میرزاخان ، انصاري ، دیوان ، دپېښور چاپ ، ۱۹۵۹ ع کال ، ۲۰۸ مخ

٦ ـ د شوق او ذوق حال:

کله چې دصوفي په زړه کې دخدای پاک مینه او ویره ځای نیسي او هغه تـه هیلـه مـن وي او دا احـوال ورځ پـه ورځ دده پـه زړه کـې پخیـږي او د هغـه پـه رګ ،رګ او وینـه کـې ورننوزي ، نو په نتیجه کې له ده سره دخدای پاک پـه هکلـه زیاتـه تلوسه او شوق پیـدا کیږي او تل تر تله دهغه په لیدنې او مشاهدې پسې لا لهانده او سرګردانه وي ، لـه دې کبلـه دصوفي پـه زړه کـې د شوق حال پـه پیدا ایښت سره لوی بدلون راځي او دهغـه پـه احساساتو ، عواطفو ، روحیاتو کې ژور بدلون لیدل کیږي .

پیغمبر (ص) دیوې مشهورې دوعـا پـه ترڅ کې ویلي دي:((اسالک لذة النظر الی وجهک الکریم والشوق الی لقائک .)) یعنې زه له تا څخه دستا دمبارک ذات دلیدنې د لذت او خوند غوښتنه کوم او له ستا سره د پیوستون د تلوسې او شوق سوال کوم.

دشوق دحال له مخې هم صوفیان په دریو ډلو ویشل شوي دي:

۱ ـ لومړی هغه ډله ده چې دهغه کرامت ، ثواب او اجر ته تلوسه او شوق لري چې خدای پاک له خپلو دوستانو سره دهغو د ورکړې وعده کړی ده .

۲ ـ ځینې هغه صوفیان دي چې له خدای پاک سره د ډېرې مینې له کبله ،هغه مخامخ کیدو او ملا قات ته زیاته تلوسه او اشتیاق لري .

۳ ـ دریمه ډله هغه ده چې : د شوق له مرحلې څخه هاخوا اوښتي وي او په هر څه کې خدای پاک حاضر وینې ، او هره ثانیه د الهي جلا لي او جمالي اثارو په مشاهدې بوخت او مشغول وي . (۱)

داسې یوه پوښتنه شوی چې شوق لوړ دی که مینه ؟ په ځواب کې ویل شوي دي

---

(۱) ابي نصر سراج طوسي ، اللمع ، دمصر او بغداد چاپ ، ۹٤

محبت او مینه ! ، ځکه چې شوق له محبت څخه راولا ړیږي .

چې شوق هغه سوځنده اور دی چې له ځیګر څخه راوزي ، او لمبه (لنبه) یې دبیلتون په وخت کې ښکاریږي . (۱)

رحمان بابا د عشق او عاشقي په هکله داسې وایي:

د عشق زخم څه د زخم په شان نه دی — د بل زخم په څیر سهل او اسان نه دی
عاشقي نه ده که ګورئ حیراني ده — کوم سړی په دغه کار کې حیران نه دی ؟
یو عاشق دې څوک راوښایي په عشق کې — چې یې رود په مخ د اوښکو روان نه دی
هومره اوښکې د عاشق په ګریوان اوري — ته به وایې چې یو سیند دی ګریوان نه دی
چې باله شي څوک په عشق کې کم عقل — دا کم عقل ډېر هوښیار دی نادان نه دی
چې بې یاره زه جهان وته نظر کړم
رحمان وایم چې ویران دی ودان نه دی (۲)

(۱) ابوعلي بن احمد عثماني ، ترجمه رساله قشیریه ، تهران ، ۱۳٤٥ هش ، ٥۷۷ مخ

(۲) رحمان بابا ، دیوان ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳٥٦ هش ، ۲۰٤ مخ

۷ـ د اُنس او ډاډ حال:

په خدای پاک باندې ډاډه کیدل دا مانا لري چې کله صوفي په زړه کې د هیلې او رجاء حال پوخ او ټینګ شي ، په هغه باندې یې اعتماد زیاتیږي او په هغه باندې ارامیږي او کراریږي ، او یوازې له هغه څخه مرسته غواړي ، اُنس او ډاډ داسې یو روحي حالت او کیفیت دی چې له پورتني عبارت څخه پرته یې نور په بل عبارت تعبیر نه شي کیدای ، صوفیان ددې حال له پلوه بیاهم په درې ډلو ویشل شوي دي:

لومړی: هغه صوفیان دي چې د خدای پاک په یادونې او ذکر باندې ډاډه کیږي او له هغه څخه د غفلت کولو په وخت کې ناکراریږي ، په طاعت یې خوښیږي او له خدای(ج) څخه د سر غړونې په وخت کې یې په زړه کې یو وحشت او ویره ، نا کرارتیا ورلویږي

دویم: هغه صوفیان دي چې یوازې په خدای تعالی ارام او ډاډه وي ، او له هغه څخه پرته یې له نورو ټولو شیانو نفرت راځي ، او له هر څه څخه ډډه کوي او وحشت ترې کوي .

دریم : دریمه ډله هغه صوفیان دي چې د خدای پاک د نـزد ښوالي له کبله یې اُنس او ډاډ د زړونو له ظاهري او ښکاره پردو څخه وتلې او تل یې په زړونو کې ((هیبت)) پروت وي.

یو سړي ذوالنون مصري ته لیک واستوه او ورته یې وې لیکل :((او حشک الله بقربه))

یعنې خدای پاک دې ستا په زړه کې د خپل قربت او نږدېوالي له کبله ((هیبت)) پیدا کړي. (۱)

(۱) ابي نصر سراج طوسي ، اللمع ، دمصر او بغداد چاپ ، ۱۳۸۰ هق ، ۹۶ مخ

هیبت او اُنس د طریقت د کسانو له احوالو څخه دوه حالتونه لري ، په دې مانا چې کله خدای پاک د خپل بنده په زړه د جلالي صفاتو له پلوه تجلی وکړي ، دهغه په زړه کې هیبت اچوي او کله چې د خدای پاک د جمالي صفاتو پلوشې د صوفي زړه ته ورننوزي په هغه کې اُنس او ډاډ پیداکیږي ، هیبت دعارفانو درجه او نصیبه ده او ډاډ د مریدانو برخه ده . د لومړي ډلې په زړونو کې د دوستۍ لمبې بلې وي او د دوهمې ډلې زړونه د خدای پاک له جمال څخه روښانه وي . (۱)

له جنید څخه د اُنس او ډاډ په هکله پوښتنه وشوه ، هغه وویل:((ډاډ دې ته وايي چې دعاشق او معشوق له منځه پرده پورته شي په دې شرط چې هیبت پاتې شي ددې خبرې مانا دا ده چې د صوفي په زړه کې هیله پر ویرې غالبه وي .))

ابراهیم مارستاني وايي:((اُنس له هغې خوښۍ څخه عبارت دی چې د محبوب له مشاهدې او لیدنې څخه پیداکیږي .))

ذوالنون وايي:((د اُنس او ډاډ ډېره ټیټه مرتبه دا ده چې که چیرته بنده په اور کې واچول شي ، اور هغه له خپل محبوب څخه مشغول نه شي کړای.)) (۲)

رحمان بابا د اُنس او ډاډ په اړه داسې ویلي دي:

چې په نور څه پورې زړه تړي بې خدایه څه پوهیږي چې په ځای کړي که بې ځایه

دا خو نه شته چې به تل تر تله پایي مه بیا پایي خو تر سلو کالو پایه (۳)

په دې پورته بیتونو کې رحمان بابا د اُنس او په خدای (ج) باندې اعتماد دنورو

---

(۱) مولا نا شیخ علي بن شیخ عثمان جلا لي هجویري غزنوي ، کشف المحجوب ، سمرقند ، ۳۳۰ هـ ش ، ۴۳۹ مخ

(۲) دخواجه محمد پارسا تحقیق ، تحفة السالکین ، د ډهلي چاپ ، ۱۹۷۰ ع کال ، ۲۴۶ مخ

(۳) رحمان بابا ، دیوان ، پښتو ټولنه ، ۱۳۵۶ هـ ش کال ، ۱۷۹ مخ

صوفیانو په څیر تمثیل کړي ، هغه دا چې انسان ته ښایي چې یوازې په خدای پاک اعتماد وکړي او په نورو څیزونو زړه ونه تړي .

په یوه بل ځای کې هم رحمان بابا د خدای پاک سره د اُنس او په هغه باندې د ډاډ او اعتماد په هکله داسې ویلي دي:

هرچې ستا کوڅه ما وا که　　ځای یې بر شي تر افلا که

نظر بې د ستا لـه رویـه　　نه په ارض نه په سماء که

ستا پـه مهرو محبت کې　　ځان جهان واړه فنا که

د دنیا کـور و وګـــړې　　ستا پـه مینه کې تالا که

و هر خواته چې ستا مخ شي　　دی هم مخ په هغه خوا که

د ریښتینو مقام دا دی　　څو چې مینه په رښتیا که (۱)

په دې پورتنیو بیتونو کې رحمان بابا له خدای پاک سره اُنس نیول له هر څه څخه لوړ ګڼي او دا د ریښتینو کسانو مقام بولي.

(۱) رحمان بابا ، دیوان ، دپیښور چاپ ، ۱۶۰ مخ

۸ ـ دلیدنې یا مشاهدې حال:

مشاهده ، مکاشفه ، معاینه ، محاضره او تجلی دصوفیانو له اصطلاح ګانو څخه دي . چې د هغو په منځ کې توپیر کول هغه هم په عملي تصوف کې ډېر ګران کار دی ،

چې له پیاوړو او ځای ته رسیدلو متصوفینو څخه پرته بل چاته یې پته نه لګیږي .

داچې دصوفیانو په عقیده ټول موجودات او اشیاء د الهي صفاتو مظهر ګڼل کیږي او د الهي انوارو ، پلوشو د تجلی ځای بلل کیږي ، له دې کبله یو صوفي محمد بن واسع وایي: ((ما هیڅ کوم داسې شیز بیخې نه دی لیدلی مګر دا چې په هغه کې مې خدای لیدلی .)) په پای کې تر دې چې د ټولو اشیاو وجود نفي کوي او حقیقي موجود یوازې خدای پاک ګڼي ، لکه څنګه چې شبلي وایي: ((ما له خدای پاک څخه پرته نور هیڅ شیز نه دی لیدلی .))

داچې د الله تعالی تجلی په موجوداتو ځانګړې درجې لري له دې کبله د پورتنیو اصطلاح ګانو په منځ کې څه نا څه توپیر شته:

۱ ـ محاضره: محاضره دې ته وایي چې په لومړي مرحله کې د صوفي زړه د الله پاک د انوارو لیدلو ته چمتو کیږي .(۱)

۲ ـ مکاشفه: کشف رالوڅونې ته وایي چې له محاضري څخه وروسته د صوفي په زړه کې پیدا کیږي او ددې مسلک په اصطلاح کې هغه له یوې نازکې پردې څخه ها خوا د ځینې الهي صفاتو ، اود اشیاو د حقیقت له ښکاره کیدو او راظاهر یدو څخه عبارت دی.

۳ ـ مشاهده : مشاهده یا لیدنه په دریمه مرحله کې یو صوفي ته پیښیږي او هغه

---

(۱) ابو علي بن احمد عثماني ، ترجمه رساله قشیریه ، تهران ، ۱۳٤٥ هش ، ۱۱۷ مخ

بې ځانګړی او مخصوص مظهره او بې له ټاکلي ، تعین شوي صفت څخه د اشیاو د حقیقت راښکاره کیدل او لیدل دي ، خو بیا هم د هغو په منځ کې څه نا څه توپیر لیدل کیږي .

٤ ـ معاینه: له دې ټولو څخه لوړه مرتبه ده او هغه پرته له کوم خصوصیت څخه د حقایقو له ظاهریدلو نه عبارت ده . (۱)

۵ ـ تجلی: د مومن په زړه باندې د الهي انوارو او پلوشو له اغیزې څخه عبارت دی ، چې د هغو په مرسته صوفي کولی شي چې د زړه په سترګو خدای پاک ووینې.(۲)

مکاشفه د خدای پاک په جلا لي صفاتو کې راځي او مشاهده یې په جمالي صفتونو کې راځي چې له مکاشفې څخه د صوفي په زړه کې هیبت او ویره پیدا کیږي او له مشاهدې څخه خوښي ، سرور راولاړیږي او تجلی کله له مشاهدې سره وي دا په هغه وخت کې چې د الهي جلا لي صفتونه د صوفي په زړه تجلی وکړي او کله له مکاشفې سره وي دا هلته چې د الهي جلا لي صفات د هغه په زړه تجلی وکړي.

دا خبرې چې مونږ یې دلته لیکو ټول الفاظ دي ځکه چې مشاهده یا مکاشفه لکه څنګه چې د صوفي په زړه کې را پیداکیږي ، عبارت او الفاظو یې تعبیر نه شي کیدای او پوره ((وجداني)) اړخ لري چې خپله هماغه صوفي پوه شي او د هغه خپل نفسي حالت او کیفیت ، ځکه چې دوی (صوفیان) خپله وایي: *المشاهده قصور اللسان بحضور الجنان* / مشاهده او لیدنه د ژبې نیمګړتیا ده په هغه وخت کې چې د صوفي د ځان ټول غړي وینې او لیدو ته چمتو وي د مشاهدې او مکاشفې په وخت کې له صوفي څخه ځان او جهان هیریږي او ټول پام او هڅه یې د الهي جلالي او جمالي صفتونو ته اړولي وي ، مثال یې دا دی لکه څوک چې په هنداره کې خپل مخ

(۱) شیخ عبدالقادر جیلا ني ، فتوح الغیب ، نولکشور ـ لکنهو ، ٦۰ مخ

(۲) دخواجه محمد پارسا تحقیقات ، تحفة السالکین ، دهلی ، ۱۹۷۰ع ، ۳۷۵ مخ

ته ګوري او خپل مخ ته دومره په ځیر شي چې که څه هم په ظاهر کې هنداري ته ګوري خو په واقیعت کې یې هنداره بیخي له خیال څخه وتلی وي او د خپل مخ په لیدو مشغول وي ، همدارنګه صوفي که څه هم په ظاهر کې د طبیعت مظاهرو ته ګوري خو دنفسي حالت له مخې په طبیعي موجوداتو هیڅ خبر نه وي ، لکه څنګه چې ابو السعید الخراز وایي: ((کله چې څوک په زړه باندې د خدای (ج) عظمت او لویي وګوري د هغه له زړه نور ټول شیان پټ نه باسي او تېښتي او شیان ترې تیت او پرک کیږي او دالهي عظمت او لويي په وړاندې خپل موجودیت له لاسه ورکوي او غایبیږي او په زړه کې له خدای پاک پرته نور څه نه پاتې کیږي .))

دلته ده چې د اشیاو بې ثباتي او د دوی مجازي او عاریتي وجود صوفي ته معلومیږي او په رښتیاني او حقیقي موجود یې هم علم رسیږي او دا نهیله یې پوره کیږي . لکه څنګه چې پیغمبر (ص) ویلي دي: ((ارنی الا شیاء کماهی)) یعنې اشیاء لکه چې دي همغسې یې راووینه . په دې وخت کې صوفي ته د وحدت الشهود حالت پیدا کیږي (چې وروسته به یې دوحدت الوجود تر سر لیک لاندې واضح کړو)

په دې هکله میرزا خان انصاري وایي:

دغه زړه په مثال د آئینه دی   که له غیر اندیښنو یې په صیقل کړې

حقیقت به د اشیاء وتا څرګند شي   که چراغ د معرفت وربانډې بل کړې

په دې پورته بیتونو کې میرزا خان زړه د هنداري په څیر ګڼي چې په دې هنداره کې ښایي چې د طبیعت حقایق وکتل شي ، او له دې لارې څخه د خدای پاک جمال او جلا ل مشاهده کړي ، لکه چې خپله وایي:

آواز واړه د وهاب دی   که د رحم یا عتاب دی
په هر لور چې فهم وکړم   د مولا چنګ و رباب دی (۱)

(١) میرزاخان انصاري، دیوان، پېښور چاپ، ٦٧ مخ

همدارنګه ستر صوفي شاعر رحمان بابا وايي:

چې غبارد ستا دلا رې په خوا ورشي کـه پـه دوارو سترګو روند وي مبصر دی
تـا زه نـوی سر پـيد اکا لکه شمعـه چې يې غوږ د ستا په مينه د زړه سر شي
تـل يې مـخ وي لـه عـالمه جار وتلی د هغـو چې ستا په مخ باندې نظر شي
که د درست جهان له حاله خبردار وي چـې تـا وويـنـي لـه وارو بـې خبـر شي
آئينه کـه د جمال کړي ورڅرګـنـده
دا ګدای رحمان به شاه سکندر شي (١)

٩ ـ دباور او يقين حال:

يقين دهغه علم او پوهې يو ځانګړی حالت دی چې شک نه شي ورننوتلی او دا علـم بيـا درې درجې لري: علم اليقين ، عين اليقين ، حق اليقين .

١ ـ علم اليقين: علم يقين په کامل او قاطع دليل حاصليږي. لکه کله چې چا بانـدې دلمر وړانګې او پلوشې ولګيږي او تودوخه يې احساس کړي ، داسې انسان د لمر د وړانګو او د تودوخې له امله د لمر پـه موجوديت بانـدې داسې يقـين او بـاور کوي چې هيڅ شک ورته نه پيدا کيږي .

٢ ـ عين اليقين: عين اليقين په وجدان حاصليږي ، مثلاً: يو تن لمر ته مخامخ ګوري تر څو يې د سترګو نور محوه شي ، داسې انسان سره هم دلمر شتوالي کـې کـوم شـک نـه پاتې کيږي.

٣ ـ حق اليقين: حق اليقين دې تـه وايي چې د عـالم او معلـوم لـه منځـه دوه والـی لـرې شي چې داسې کيفيت په دنيا کې د بر خلکو تـه پيښيږي چې هغـه هم يـوه ثانيـه يـا لـه ثانيې څخه هم لږ دوام کوي او بيا ورک کيږي.

په عادي توګه علم اليقين د خدای (ج) په هکله د دلا يلو لـه لارې پـه دنيـوي ژوند کـې حاصـليږي او عـين اليقـين دځنکـندن او مړينـې پـه وخت کـې او حق اليقـين لـه مړينـې وروسته حاصليږي خو ځينې خاصان حتی په دنيوي ژوندانه کې د يقين دې درجې

(١) رحمان بابا ، ديوان ، دمحمد عارف غروال په اهتمام ، پښتو ټولنه ، کابل ، ١٣٥٦ هـ ش ، ٢٣٢ مخ

رسيږي ، لکه څرنګه چې عابر بن قيس وايي:
ته ((که چيرته پرده هم پورته شي زما يقين به له دې څخه زيات نه شي .)) خو بياهم ځينو خلکو دده دا خبره له ((شطحاتو)) څخه ګڼلې ده. (۱)
ديقين حال د تصوفي احوالو وروستی پړاو دی کله چې صوفي دې حال ته راورسيږي نور يې تر زياتې اندازې زړه جمع او مطمين شي .((*الذين امنوا وتطمين قلوبهم بذکر الله ، الا بذکر الله تطمين القلوب*)) يعنې هغه کسانو چې باور وکړ او دخدای(ج) په يادونې يې زړونه ډاډه شول ، او تاسې په دې پوه شئ چې د خدای(ج) په يادونې زړونه ډاډه کيږي .
په دې وخت کې دوی د مطمينه نفسونو خاوندان ګرځي او د قيامت په ورځ به ورته ويل کيږي چې: ((*ياايهاالنفس المطمينة ، ارجعی الی ربک راضيه مرضيه فادخلی فی عبادی ، وادخلی جنتی*)) يعنې ای ډاډه او مطمين نفسه ! وروګرځه خپل پالونکي خدای(ج) ته په داسې حال کې چې له هغې راضي يې او هغه له تا راضي او خوښ وي نو زما د خاصو بندګانو په ډله کې ورننوزه زما جنت ته ورداخل شه !او ننوزه !
يادونه: که څوک پوښتنه وکړي چې: صوفيان له دې تکليف لرونکي سير او سلوک څخه څه موخه لري ؟ او دوی څه غواړي ؟
په دې خبره باندې دپوهيدو دپاره لازمه ده چې د انسان شخصيت او په ځانګړي توګه د هغې روحي خوا ته پاملرنه وکړو له دې امله ضروري بريښي چې دا موضوع د دين او سايکالوژي له پلوه وڅيړل شي .
<u>دانسان دوه اړخيز شخصيت</u> :
د دين او دفرويد د سايکالوژيکي مکتب له نظره د دوه اړخيز روحي شخصيت خاوند دی په دې مانا چې په هغې کې ددې فطري استعداد پروت دی چې د شر او ناوړه کړو وړو مخه ونيسي او يا د ښو کارونو او نيکو اعمالو لاره غوره کړي ، خو د ډول ډول عواملو له مخې په چا دا غالبيږي او چا کې هغه .
۱ـ د دين په اساس: دا چې مونږ وايو په انسان کې د خير او شر دواړو استعداد

(۱) له کشف المحجوب ، تحفة السالکين او اللمع څخه اقتباس .

دا موضوع له ډېرو ديني نصوصو (احکامو) څخه معلوميږي ، د بيگې په توگه:

((و نفس و ما سوها O فالهمها فجورها و تقوها O قد افلح من زکها O و قد خاب من دسها O)) (١)

ژباړه : زما دې قسم وي په نفس ، او په هغه ذات چې څرنگه يې اول دا نفس برابر کړ او بيا يې هغه په د هغه بدکاري او دهغه پرهيزگاري ورالهام کړه ، هغه څوک بريالی شو چې دا نفس يې تزکيه ، پاک او سوچه کړ ، او ناکام شو هغه څوک چې دا نفس يې په خاورو کې ولړه .

په دې آيتونو کې په ډېر روښانه ډول د نفس دواړه خواوې بيان شوي دي چې هغه له خير او شر څخه عبارت دي ،

همدارنگه د رواه الترمذي حديث دی(٢) :

ابن مسعود رضی الله عنه وايي چې: پيغمبر(ص) داسې وويل: ((شيطان د بني ادم په زړه کې يو نوع تصرف لري او همدارنگه له هغه سره فرښته هم کار لري او د شيطان کار او تصرف دا دی چې هغه ته د شر وعدې ورکوي ا و له حق څخه يې انکار کولو ته تشويقوي ، او د فرښتې کار دا دی چې انسان ته د خير وعده ورکوي او په حق باندې يې باور کولو ته تشويقوي ، که څوک داسې څه ووينې نو په دې دې پوه شي چې د دخدای (ج) له خوا دي نو ښايي چې د خدای پاک حمد و ثنا ووايي.

او که چيرته يې هغه بله (دشيطان وسوسه) په زړه کې وليدله په خدای(ج) دې ثناء ووايي او بيا يې دا آيت ولوست :

ژباړه :((شيطان تاسې ته دفقر وعدې درکوي او تاسې ته په ناوړه کارونو امرکوي .))

يعنې له فقر څخه مو ويروي چې له چا سره مرسته ونه کړئ او بيا مو فحش ته تشويقوي چې مالونه مو په کې صرف شي نو که چيرته څوک د شيطان لاره غوره کړي او دهغه د وسوسو تر اغيزې لاندې راشي په ناوړه کارونو پيل کوي ، تر دې چې په پای کې عملاً له هغه څخه شيطان جوړ شي . ((من الجنة والناس)) له هغه شيطان څخه پناه غواړم چې د خلکو په زړونو کې وسوسې اچوي ، برابره ده چې دا شيطان ،

---

(١) په قرآنکريم کې ، ا الشمس سورة ، ٦ ــ ١٠ پورې آيتونه

(٢) مشکاة المصابيح ، د دهلي چاپ ، ١٩مخ

جني وي او که له انسانانو څخه وي.

او که چیرته یې دفرښتې الهام ته غوږ ونیو او ښه کارونه یې پیل کړل او له بدو کارونو څخه یې توبه وویستله د داسې انسان نفس ورو ورو سوچه کیږي او په پای کې دفرښتو په څیر هیڅ وخت ناوړه کار ته اقدام نه کوي چې داسې انسان ته ((ولي)) او ((بزرګ)) ویل کیږي .

۲ ـ دفروید د سایکالوژیکي مکتب په اساس: د انسان روحي اړخ د سایکالوژي او اروا پوهنې له خوا په دریو ډولو ویشل شوي دي:

الف: وینښ ضمیر ، ب: ناګاره ضمیر ، ج : سوچه او لوړ ضمیر .

وینښ او په ځان خبر ضمیر تل زیار باسي چې له موجوده ټولنیز نظم او عادتونو ، رواجونو ، قوانینو سره سم ځان سنبال کړي او له هغه څخه سر ونه غړوي.

ناګاره او ځانه نا خبره ضمیر چې د ژوند د پخوانیو پیښو او عقدو او غوټو مجموعه ده ، د تل لپاره کوښښ کوي چې فرد د موجوده ټولنیزو قراردادونو په ضد تحریک کړي ، په دې توګه ددې دواړو ترمنځ اخ و ډب موجود وي چې د لومړي هڅه سمبالښت ته وي او د دوهم تلوسه ورانښت ته وي خو په دې جاروجنجال کې ناګاره ضمیر پیاوړی بریښي له دې کبله د وینښ ضمیر مرستې ته سوچه او لوړ ضمیر ور دانګي او د ماتې مخنیوي یې کوي .

له پورتنیو څرګندونو څخه دا نتیجه اخیستلی شو چې د انسان په وجود کې دوه متضاده قواوې په خپلو کې په جګړې بوختې دي چې یوه یې له انسان څخه حیوان جوړوي او بله یې انسانیت لا پیاوړی کوي .

نو له همدې کبله صوفیان زیار باسي چې د خپلو ځانونو حیواني اړخ کمزوری او د ریاضت او ددې مشقت لرونکي سیر او سلوک په مرسته د خپلو ځانونو د انسانیت خوا پیاوړي کړي .

میرزا خان انصاري په دې باب څه ښه ویلي دي:

اماره او لوامه پکې سطرنج کــــه — دالنبکر په فرمان وبله زغلي
نوکران یې په شدت و جنګ ته سازکړه — او وسله یې خپل خویونه پرې ویشلي
بد ګمان لکه لینده ، غیرت یې ژی — کم دلیل یې هرزمان و بله ولي
نامشروع وینا وې دي په مثال غشي — پر قبضه باندې کینبود جوړولـــي
بد اواز په زړه پر هار وکه بې مثله — پراندوه د بد سرې شیطان خندلـــي
وبدی وته یې څرنګه تلوارده — له ښیګړې قراري کالکه څلـــي
او دا زړه د سرې ځای دی د دارو — د دارو په ځای یې زهر دي کړلـــي
د نوسک عالم یې زور په زړګي وکه — او د روح په ملک یې کښې شیطان ملي (۱)

په دې پورتني بيتونو کې په ډېر صراحت د انسان د روحي اړخ دوه متضاده قواو باندې بحث شوي او دهغو د جګړې اهميت يې ښودلی دی لکه چې په بل ځای کې يې هم ويلي دي:

که په نفس اماره دې بری بيا موند   ستا په نزد فتحه دغه ده لويه سوبه(٢)

((پاتې لري))

---

(١) او (٢) ميرزاخان انصاري، ديوان، پېښور چاپ، ١٩٠ مخ او ١٦ مخ